

MODULE 1

Ethische vragen rond het
begin en einde van het leven

MODULE 2

Zorg en kwaliteit van leven
bij chronische aandoeningen

Ethiek

MODULE 3

Ethische aspecten in beleid
en management van de zorg

START JANUARI 2018

25e jaargang

in de zorgsector

PART-TIME POSTACADEMISCHE BEROEPSOPLEIDING
GEORGANISEERD DOOR DE VAKGROEP ETHIEK VAN
DE GEZONDHEIDSZORG VAN HET RADBOUDUMC

‘Ethiek is niet voor bange mensen’

Parool 15 oktober 2016

Verblind door euthanasiasme

NRC Next 25 februari 2016

Is genetische manipulatie
van embryo's verwerpelijk?

Nederlands Dagblad 29 maart 2016

Alleen samen kunnen we
zelfredzaam zijn

Trouw 8 februari 2017

Steeds vaker incident met
verward persoon

Algemeen Dagblad 21 februari 2017

Ethiek in de zorgsector

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is ontwikkeld voor hoger opgeleide managers en professionals in de zorgsector die hun deskundigheid op het gebied van de ethische aspecten van hun werk willen verbreden en verdiepen.

De opleiding wordt georganiseerd door de vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg van IQ healthcare van het Radboudumc te Nijmegen in samenwerking met docenten van, onder andere, Fontys Hogescholen, de Universiteit Maastricht, de Hogeschool Arnhem Nijmegen, de Universiteit voor Humanistiek en de Vrije Universiteit Amsterdam.

UVH | UNIVERSITEIT
VOOR
HUMANISTIEK

 Maastricht University

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

 Fontys
Hogescholen

Radboudumc

 VU medisch centrum

WAAROM DE OPLEIDING ETHIEK IN DE ZORGSECTOR?

Een zorginstelling is meer dan een bedrijf. Voor patiënten en bewoners is het een plek waar zij een toevlucht zoeken. Dege-
nen die er werken proberen om het lot van anderen te verbe-
teren of te verzachten en verlenen hulp aan mensen die zich
meestal in een kwetsbare en hulpbehoevende situatie bevin-
den. Vanuit deze gedachte is de zorgprofessional gemotiveerd
om goede zorg te geven. Maar wat is 'goede zorg'? Voor het be-
antwoorden van deze vraag moet er rekening gehouden worden
met soms botsende belangen en verschillende verantwoorde-
lijkheden. Binnen dit krachtenveld moeten zorgprofessionals
positie bepalen.

Ethiek is het verhelderen van waarden en normen die onlos-
makelijk verbonden zijn met de zorg. Ethiek probeert te on-
derscheiden wat goed is om te doen en te bepalen wat er zou
moeten gebeuren, ook al weten we heel goed dat de dagelijkse
praktijk soms anders is.

Ethiek speelt zich af op elk niveau van de zorgverlening. Op het
niveau van grote ethische vragen rond kunstmatige voortplan-
ting, genetica en beslissingen rond het levenseinde. Maar ook
op het niveau van kleine, alledaagse vragen zoals die ontstaan
in de omgang met de allerzwakste zorgbehoevenden; vragen
over wat kan en mag. En op het niveau van de werkvloer en
de organisatie, maar ook op het niveau van nationaal beleid en
wetgeving. Ethische reflectie helpt ons onze morele vooronder-
stellingen te benoemen, ze kritisch te onderzoeken en ze beter
te onderbouwen.

Ethiek in de zorgsector is in 1993 ontwikkeld met steun van
het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sociale Zaken
vanuit een behoefte aan een praktijkgerichte beroepsopleiding
op post-academisch niveau om zorgprofessionals te ondersteu-
nen in het herkennen en interpreteren van de ethische aspecten
van hun werk. Deelnemers aan deze opleiding leren de discussie
over morele vraagstukken te stimuleren en dragen bij aan me-
ningsvorming en reflectie, wat weer bijdraagt aan de voortduren-
de verbetering van de kwaliteit van de zorg. In deze opleiding
worden levensbeschouwelijke, filosofische en ethische inzichten
gebruikt om de praktijk te duiden en inzichtelijk te maken en
worden er methoden geboden om met ethiek aan de slag te gaan.

WAT LEERT U IN DE OPLEIDING?

In de opleiding *Ethiek in de zorgsector* leert u denken over de
ethische vragen binnen uw eigen werk én meedenken met de
vraagstukken die de organisatie als geheel raken. U zult zien dat
theorie en praktijk nauw verweven zijn in deze opleiding en dat
zowel micro-, meso- als macro-niveau aan bod komen.

Doelstelling van de opleiding is deelnemers te scholen in:

- het signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- het communiceren en argumenteren over deze aspecten en het organiseren van deze communicatie;
- het afronden van deze processen in beslissingen of adviezen.

Wij bieden u kennis en vaardigheden waarmee u zelf een ver-
antwoord en beredeneerd standpunt kunt innemen. De oplei-
ding doet dit door u zowel theoretisch als praktisch te trainen
in de omgang met ethische vraagstukken. Hierdoor kunt u een
ethische voortrekker worden in uw organisatie en het ethische
aspect in uw werk een belangrijke impuls geven. Dit komt niet
alleen u als medewerker ten goede, maar ook uw organisatie
als geheel.

VOOR WIE IS ETHIEK IN DE ZORGSECTOR BESTEMD?

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* richt zich op hoger op-
geleide managers en professionals: artsen, verpleegkundigen,
sociaalpedagogische hulpverleners, therapeuten, geestelijk
raadsliden, vertrouwenspersonen, coördinatoren, leidingge-
venden, leden van medisch-ethische commissies, kwaliteits-
functionarissen, bestuursleden en adviseurs, enzovoort. Onder
zorgsector verstaan wij de ziekenhuiszorg, geestelijke gezond-
heidszorg, gehandicaptenzorg, publieke gezondheidszorg, eer-
stelijnszorg, ouderenzorg, maatschappelijke ondersteuning
(Wmo) en jeugdzorg maar ook andere zorg die intra- trans- en
extramuraal wordt geleverd.

Voor deelname is een vooropleiding op HBO- of academisch
niveau noodzakelijk. 20 à 30 procent van de te bestuderen lite-
ratuur is in het Engels.

ONDERWIJSKUNDIGE STIJL VAN DE OPLEIDING

De onderwijskundige stijl van de opleiding heeft de volgende
karakteristieken:

- De onderwerpen die aan de orde komen hebben betrekking op
ethische problemen die leven binnen de zorgsector. Deze proble-
men worden bestudeerd en overdacht aan de hand van aan de
praktijk ontleende voorbeelden.
- Er wordt kennisgemaakt met diverse ethische benaderingen.
Hierdoor leren de deelnemers op verschillende manieren tegen
de problemen aankijken. Ze zullen ook in staat zijn de specifieke
waarde van de verschillende benaderingen te zien.
- Deelnemers kunnen hun eigen leerproces vormgeven door de
theorie uit de lesdagen toe te passen in hun eigen werk. Steeds
staat de betekenis voor de praktijk van wat u leert binnen de op-
leiding voorop.
- Door de verschillende achtergronden van de deelnemers in le-
vensbeschouwing, vooropleiding en werksituatie komt u in aan-
raking met verschillende perspectieven en manieren van zorg
verlenen. Er is veel gelegenheid om met elkaar van gedachten te
wisselen en te discussiëren.
- Er is een hoge mate van interactief onderwijs met veel ruimte
voor inbreng van deelnemers. Er is veel gelegenheid tot oefenen
met de verschillende vaardigheden. De docenten van de oplei-
ding zijn betrokken en u krijgt regelmatig feedback op uw lespro-
ducten.

TERUGKOMDAGEN

Voor onze alumni organiseren wij regelmatig een terugkomdag.
Op een terugkomdag stellen we een actueel thema uit de zorg
aan de orde dat inhoudelijk past in het kader van de opleiding
en dat op dat moment volop in discussie is. Door de terugkom-
dagen blijven ex-deelnemers voeling houden met hun interesse
in ethiek in de zorgsector, ze scholen zich bij en ze onderhou-
den hun netwerk. Het thema van de meest recente terugkom-
dag in 2016 was: 'Waar is de persoon in persoongerichte zorg?
Een kritische blik op personalised medicine'. De volgende ter-
rugkomdag is in 2018. De opleiding *Ethiek in de Zorgsector*

zal dan ook haar 25-jarig bestaan vieren. De terugkomdag in
het najaar van 2018 zal daarom de vorm hebben van een mid-
dagsymposium met als onderwerp 'de zorg in beeld'.

ONDERWIJSCOÖRDINATOR

Drs. Simone Naber is verantwoordelijk voor de eenheid, sa-
menhang en afstemming in de opleiding, voor het organisato-
risch kader van de opleiding en de bewaking van de kwaliteit.
Daarnaast is zij verantwoordelijk voor de werving van deelne-
mers en de profilering van de opleiding. Simone is degene bij wie u terecht kunt voor vragen over de op-
leiding en is eerste aanspreekpunt tijdens de opleiding. U kunt
telefonisch contact opnemen op (024) 361 33 59 of via e-mail:
Simone.Naber@Radboudumc.nl.

VERDER ONDERWIJS

Naast *Ethiek in de zorgsector* organiseert de vakgroep Ethiek
van de Gezondheidszorg ook de kortere en specifiekere cursus
Ethiek in de huisartspraktijk, geaccrediteerd voor 21 uur door
de KNMG. Deze vindt steeds in het najaar plaats. Meer infor-
matie vindt u op www.ethiekindehuisartspraktijk.nl.

Na afronding van de opleiding is het mogelijk om door te stro-
men naar de Master of Bioethics (www.masterbioethics.org)
die wordt georganiseerd door de KU Leuven. Onder bepaalde
omstandigheden is het mogelijk voor deze master bepaalde
vrijstellingen te krijgen. Voor meer informatie kunt u zich wen-
den tot Simone Naber.

*Het kan voorkomen dat zich tussen het moment van verschij-
nen van deze brochure en het moment van realisatie van de
opleiding, wijzigingen in het docentenbestand voordoen.*

Postadres

Postbus 9101
Huispost 114 IQ healthcare
6500 HB Nijmegen

Bezoekadres

Geert Groteplein 21
looproute 114

Telefoon

(024) 361 33 59 of
(024) 361 53 20

E-mail onderwijscoördinator

Simone.Naber@Radboudumc.nl

LinkedIn groep

Ethiek in de zorgsector

Twitter

@ethiekidZorgsec

Internet

www.ethiekindezorgsector.nl

Module 1

HOOFFDOCENT

drs. Janske Hermens, filosofe
en sociologe (Fontys Hogescholen)

Ethische vragen rond het begin en einde van het leven

In Module 1 beginnen we met een introductie in drie grote ethische theorieën, het utilisme, de deontologie en de deugdethiek, en maakt u kennis met twee manieren om een ethisch probleem te doordenken, de hermeneutische benadering en de analytische benadering.

We gaan, met de kennis van de ethische theorieën en benaderingen, ethische vraagstukken rond begin en einde van leven onderzoeken. En we gaan tijdens de module oefenen met de verschillende ethische benaderingen aan de hand van casussen uit uw beroepspraktijk.

U maakt bovendien kennis met de Socratische gesprekswijze, waarmee niet alleen een ethisch probleem kan worden besproken, maar ook de manier waarop mensen met elkaar communiceren en zouden willen communiceren.

Dag 1 dinsdag 9 januari 2018

VERKENNING VAN VERSCHILLENDE ETHISCHE BENADERINGEN

· drs. Janske Hermens

Op de eerste lesdag gaan we in op drie grote stromingen in de ethiek: het utilisme, de plichtsethiek of deontologie en deugdethiek. Het utilisme beoordeelt een handeling naar de consequenties ervan, de plichtsethiek gaat uit van morele principes en van de intentie waarmee gehandeld is en de deugdethiek stelt zich de vraag "wat is een goed leven, en past deze handeling daar in?"

Op deze lesdag bespreken we ook twee verschillende methoden om een concreet medisch-ethisch probleem te benaderen: de analytische methode en de hermeneutische methode. De analytische methode is erop gericht een antwoord te formuleren op een ethisch probleem en werkt met een stappenplan om tot een concreet handelingsadvies te komen. De hermeneutische methode is gericht op verheldering van het probleem en onderliggende aannames en daardoor het vergroten van inzicht. Beide methoden zullen we oefenen door twee van de morele dilemma's uit uw beroepspraktijk te analyseren.

Dag 2 dinsdag 23 januari 2018

PRENATALE DIAGNOSTIEK

· prof. dr. Guido de Wert, ethicus, (Health, Ethics and society, Universiteit Maastricht)

Op deze tweede lesdag gaan we ons verdiepen in de ethische vragen die spelen rond de medische mogelijkheden na de conceptie, maar voor de geboorte van een kind: de mogelijke testen, de verhouding van preventie en therapie, de verhouding tussen test en behandelmogelijkheden, de effecten van testen op de abortuspraktijk en de maatschappelijke effecten van testen komen aan de orde.

In twee casusbesprekingen zullen we de waarde van de twee ethische benaderingen bij het onderzoeken van ethische problemen bij prenatale diagnostiek onderzoeken en vergelijken.

Als verdieping zal er op deze lesdag een lezing en aansluitend discussie zijn over het thema 'autonomie', ter voorbereiding op de derde lesdag.

Dag 3 dinsdag 6 februari 2018

AUTONOMIE BESPROKEN IN EEN SOCRATISCH GESPREK

· drs. Janske Hermens
· dr. Lieke van der Scheer, filosofe
· drs. Dorine Bauduin, filosofe

Het accent in deze lesdag ligt op het beoefenen van een methode van filosofische gedachtevorming: het Socratische gesprek. Wij gaan met deze methode het begrip reproductieve autonomie uitdiepen.

Respect voor de autonomie van de patiënt is een belangrijk thema in de medische ethiek, maar wat is autonomie eigenlijk? En hebben we het over dezelfde autonomie als we het hebben over bijvoorbeeld professionele autonomie, of is dit iets anders? Is er eigenlijk één betekenis van autonomie, of verschilt deze per situatie? Tijdens de bijeenkomst zullen wij één aspect van de thematiek verkennen. Het Socratische Gesprek zal maar één beperkt onderwerp toelaten. Maar deze gesprekswijze biedt wel de gelegenheid om een tweede thema, dat van de verhouding tussen verschillende partners in het gesprek, aan de orde te stellen.

Linda Tielen, teamleider
Stichting Prisma

Ik vond het soms lastig om datgene wat ik voel, hoor en/of zie in mijn praktijk onder woorden te brengen. Deze opleiding brengt me verdieping en leert deze kwesties te verwoorden binnen de multidisciplinaire overleggen. Het is soms pittig om op zoek te gaan naar de echte oorsprong van mijn overwegingen en die verwarring te ervaren. Juist in mijn werkveld is het mooi om stil te staan bij het levensverhaal van bewoners en welke rol wij als professional hier in spelen. Welke verantwoordelijkheid hebben wij voor de invulling van de relatie? Is er echt erkenning van de ander? Wat is het verhaal van de professional? Waar hebben de professionals aandacht voor? Hoe reflecteren zij op zichzelf en elkaar? De (alledaagse) relatie tussen bewoner en professional is essentieel voor het leveren van kwalitatief goede zorg. De diverse ethische theorieën worden verbonden aan praktijkvoorbeelden. Het steeds opnieuw reflecteren op de zorg en de gemaakte keuzes leert mij op een gefundeerde mening te vormen. De opleiding *Ethiek in de zorgsector* heeft bij mij een "knopje" aangezet en inspireert me enorm!

Hans Schoffelmeer,
geestelijk verzorger,
Bernhoven

Ik werk sinds 17 jaar als geestelijk verzorger in een algemeen ziekenhuis. Ethiek is daar een van mijn aandachtsgebieden. Het is al jaren mijn wens deze opleiding te doen. Iemand vroeg mij waarom, je hebt toch ook al onder andere filosofie gestudeerd? Ja, klopt. Maar nu heb ik de ervaring van zoveel jaar werken in een ziekenhuis en ik zoek terug de verdieping. Deze opleiding verbindt hierbij praktijkervaring met theorie. Daarnaast is het voor mij een uitdaging op zoek te gaan hoe ethiek in de organisatie ruimte kan krijgen. Al was het maar omdat medewerkers in de zorg zowel de ervaring hebben correct te hebben gehandeld, als ook dat de vraag blijft of er ook goed is gehandeld. De opleiding geeft mij hierbij taal en achtergrond waardoor ik nu op meerdere plekken in de organisatie gevraagd wordt mee te denken. Deze wisselwerking tussen opleiding en werk is buitengewoon boeiend.

Dag 4 dinsdag 27 februari 2018

ETHIEK EN GENETICA

· dr. Eline Bunnik, filosofe, Erasmus MC
· drs. Anneke Vulto, genetica, Radboudumc

Genetische counseling en screening zijn snel groeiende onderdelen van de preventieve geneeskunde en de klinische genetica. Er worden steeds meer markers vastgesteld waarmee erfelijke aandoeningen kunnen worden opgespoord. Zowel ten aanzien van aangeboren aandoeningen maar ook voor chronische ziekten die op latere leeftijd tot uitdrukking komen zijn de verwachtingen hooggespannen. Over de doorwerking van de genetische kennis in de medische praktijk en onze samenleving bestaat nog veel onzekerheid. Problemen van discriminatie, sociale stigmatisering, kosten/baten analyses en de gevolgen voor de ethiek van de voortplanting zijn nog niet opgelost en soms nog niet eens helder geformuleerd. Welke waarden zijn hierbij betrokken? Moet hier sprake zijn van morele restrictie of van een laissez-faire beleid? Deze vragen zullen op deze vierde lesdag centraal staan.

Module 2

HOOFDDOCENTEN
dr. Gert Olthuis, ethicus (Radboudumc)
dr. Maaïke Hermsen
(Hogeschool Arnhem en Nijmegen)

Zorg en kwaliteit van leven bij chronische aandoeningen

In de tweede module verkennen we een ethische aanpak voor zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening. Vier zorgsectoren staan centraal: zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, zorg voor mensen met dementie, psychiatrische zorg en de palliatieve zorgverlening. Voor de cliënten in deze sectoren geldt dat zij vanwege hun beperkingen extra kwetsbaar zijn. De vorm van ethiek die zich sterk richt op respect voor autonomie is hier niet voldoende. Specifieke vaardigheden in het signaleren en evalueren van morele probleemsituaties en een eigen vorm van moraal beraad zijn nodig.

Rode draad van de module is om in gesprek met de deelnemers een dergelijke benadering te ontwikkelen. Zorgethiek, met haar eigen benadering van de zorgrelatie en narratieve ethiek, die zich richt op het verhaal van de cliënt, vormen hierbij een leidraad. Centrale begrippen in deze module zijn: autonomie en afhankelijkheid, kwaliteit van leven, levensverhaal, zorg, zin, empathie en professionele attitude.

Dag 1 dinsdag 24 april 2018

CHRONISCHE AANDOENINGEN: AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID

- dr. Gert Olthuis
- drs. Dorine Bauduin
- drs. Loes de Jong, filosofe

Het beeld van de mens als autonoom individu dat in staat is zijn eigen situatie te beoordelen en afgewogen beslissingen te nemen die in lijn zijn met zijn eigen belangen, is niet goed afgestemd op mensen in chronische zorgsituaties. In plaats van individuele autonomie dringt zich in deze zorgsituaties de ervaring van afhankelijkheid op. Daarom wordt gezocht naar een mensbeeld waarin vanuit een betrokkenheid op de ander wordt gedacht. Vertrekpunt is de gedachte dat ook afhankelijkheid bij het mens-zijn hoort. In een Socratisch gesprek gaan we verkennen wat afhankelijkheid eigenlijk betekent.

Op deze eerste lesdag besteden we daarnaast aandacht aan de narratieve ethiek waarin bij een goede zorgverlening aan mensen hun levensverhaal centraal staat.

Dag 2 dinsdag 8 mei 2018

DRIE DOORDENKINGEN VAN DE ZORGRELATIE

- dr. Gert Olthuis
- dr. Jan Keij, filosoof
- dr. Marcel Becker, filosoof (Radboud Universiteit)

Op deze tweede lesdag zullen we drie manieren onderzoeken om over de zorgrelatie te denken. Als eerste onderzoeken we de waarde van de filosofie van Emmanuel Levinas. Zijn denken is één groot pleidooi voor het centraal stellen van de Ander, zonder dat dit ten koste van mijzelf gaat. De betekenis van de Ander concentreert zich in het appèl, een woordeloos beroep dat op ons wordt gedaan door de Ander. Daarna onderzoeken we het menselijk vermogen tot empathie, het vermogen om zich in te leven in de ander. Een oude stroming in de ethiek waarin de cultivering van emoties centraal staat is de deugdethiek. We gaan in op wat een deugd is, wat de plaats is van emoties als empathie in een professionele zorgrelatie en in hoeverre empathie als een deugd ontwikkeld kan worden.

Als laatste onderzoeken we de waarde van de zorgethiek voor het begrijpen en vormgeven van de zorgrelatie. Wat goed is, volgens de zorgethiek, is niet zozeer zich houden aan fraaie principes of wetten. Wat goed is, is trouw aan aangegane verbintenissen, op je genomen verantwoordelijkheden en bestaande loyaliteiten. Zorgen voor en zo in stand houden van relaties met mensen en met de wereld, daar gaat het om.

Dag 3 dinsdag 22 mei 2018

MORELE VRAGEN IN DE ZORG VOOR MENSEN MET DEMENTIE

- dr. Inge van Nistelrooij (Universiteit voor Humanistiek)
- dr. Maaïke Hermsen
- dr. Inge van Nistelrooij (Universiteit voor Humanistiek)

Uitgaande van de zorg-ethische opvatting van zorg als relationeel gebeuren, 'zoomen' we op deze lesdag in op vragen over identiteit, afhankelijkheid en kwetsbaarheid, op relationaliteit binnen en rond de zorgrelatie, en op de rol van naasten en familie in de zorg voor dementerenden.

We beginnen deze lesdag met het verkennen van 'identiteit': hoe begrijpen we de menselijke identiteit en is deze (voornamelijk) autonoom, of (voornamelijk) relationeel? Vervolgens onderzoeken we hoe deze aspecten zich tot elkaar verhouden en welke plaats er in beide visies is voor het denken over kwetsbaarheid en afhankelijkheid. Vervolgens reflecteren we op de zorgpraktijk en wat een nadruk respectievelijk op autonomie en op relationaliteit betekent voor de zorgpraktijk, en voor de zorg voor het relationele netwerk rond de zorgontvanger.

Nynke Kuindersma, kinderarts,
OCRN kinder- en jeugd GGZ

Als kinderarts heb ik mij tijdens mijn werk in het ziekenhuis altijd erg betrokken gevoeld bij dagelijks voorkomende moeilijke beslissingen en heb daar in de praktijk ervaring opgedaan met situaties rond bijvoorbeeld het levenseinde en met moeilijke behandelbesluiten samen met ouders en het team. Thans ben ik enkele jaren werkzaam in de GGZ waar ethische vraagstukken ook van groot belang zijn binnen het team van zorgverleners. Ik wilde de eerdere ervaring uit de praktijk graag doorontwikkelen met theoretische diepgang. Met deze opleiding heb ik die volgende stap kunnen maken. De theorie die in het programma aangeboden wordt sluit voor mij goed aan in de dagelijkse praktijk en geeft me veel houvast bij "ethisch denken" en opzetten en voeren van een moreel beraad. Ik raak geïnspireerd van het enthousiasme van de docenten en medestudenten en kan de opleiding van harte aanbevelen aan iedereen die in de zorg werkt.

Paul Kranendonk, IC-verpleegkundige,
ErasmusMC

Deze opleiding geeft mij een ontzettend positieve boost. Het leert mij nadenken over mijn eigen beroepsethische handelen. De vier vragen van Kant die mij altijd weer intrigeren; wat kan ik weten, wat moet ik doen, wat mag ik hopen en wat is de mens, komen in een brede betekenis aan het woord. De praktijk staat voorop, maar je leert deze te integreren met ethische theorieën.

Van grote waarde vind ik het feit dat mijn medestudenten uit heel diverse beroepsvelden komen. Dit leert mij veel verder te kijken dan alleen mijn eigen werkveld, dit is een grote meerwaarde. Het met elkaar in gesprek gaan en de daaruit voorkomende dialectiek laat mij zien hoe kronkelig de realiteit kan zijn. Daarin hoeft een antwoord geen noodzaak te zijn. Het is goed om na te denken en stil te staan over de situatie waarin ik mij bevind. Dat is wat ik iedere lesdag bemerk.

Helène Meurs,
zorginhoudelijk adviseur,
VGZ zorgverzekeringen

Al enkele jaren werk ik bij de afdeling medisch advies van een zorgverzekeraar. Ik hou me bezig met allerlei individuele casuïstiek en beleidsadvies op gebied van wijkverpleging, eerstelijnsverblijf, geriatrische revalidatie en langdurige zorg. Het is vaak een zaak van de vraag naast wet- en regelgeving leggen, en een advies uitbrengen, waarbij financiën een grote rol spelen. Ik zocht een mogelijkheid om verdieping te brengen in de dagelijkse werkzaamheden. Deze opleiding ben ik gestart om mezelf uit te dagen. Maar gaandeweg het traject zijn er veel onderwerpen, die ook goed verbonden kunnen worden aan mijn werk. Items zoals prenatale diagnostiek worden ook vanuit de zorgverzekeraars besproken. Interactieve colleges vinden een voortgang tijdens de pauzes met collega's. Kortom, het geeft me veel stof tot nadenken, maar ook veel gespreksstof, waardoor ik met een frisse blik in mijn werk sta.

OVERZICHT DATA MODULE 2

dinsdag 24 april 2018

CHRONISCHE AANDOENINGEN:
AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID

dinsdag 8 mei 2018

DRIE DOORDENKINGEN VAN DE
ZORGRELATIE

dinsdag 22 mei 2018

MORELE VRAGEN IN DE ZORG VOOR
MENSEN MET DEMENTIE

dinsdag 5 juni 2018

ETHISCHE KWESTIES MET BETREKKING TOT
AUTONOMIE EN AFHANKELIJKHEID
IN DE PSYCHIATRIE

dinsdag 19 juni 2018

ZORGVERLENING AAN MENSEN MET EEN
VERSTANDELIJKE BEPERKING

dinsdag 3 juli 2018

MORELE ASPECTEN VAN PALLIATIEVE
ZORGVERLENING

Dag 5 dinsdag 19 juni 2018

ZORGVERLENING AAN MENSEN MET EEN VERSTANDELIJKE BEPERKING

· dr. Maaïke Hermsen

· dr. Alistair Niemeijer

(Universiteit voor Humanistiek)

Op deze lesdag gaan wij in op de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Enerzijds wordt een maatschappelijk beroep gedaan op 'eigen regie' en dient zorg daarop aan te sluiten, anderzijds bepalen kwetsbaarheid en afhankelijkheid het specifieke karakter van zorg, speciaal de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. We kijken naar zorg vanuit een politiek-ethisch perspectief: wat mag zorg betekenen in een samenleving die de nadruk legt op actieve participatie, actief burgerschap, eigen regie? Naast dit, intussen gangbare, pleidooi zal het politiek-ethische perspectief worden gehanteerd dat de zorgethiek aanreikt: als zorgen een praktijk is waarmee we de samenleving opbouwen, wat betekent dit dan voor onze inrichting van die samenleving? Welke consequenties mogen afhankelijkheid en kwetsbaarheid hebben voor ieders participatie in die samenleving? En wat voor soort relaties heeft een persoon met een verstandelijke beperking, en wat vraagt dat van degenen die voor hem/haar zorgen?

Dag 6 dinsdag 3 juli 2018

MORELE ASPECTEN VAN PALLIATIEVE ZORGVERLENING

· dr. Gert Olthuis

· dr. Menno de Bree

Op de zesde lesdag besteden we aandacht aan de ethische dimensie van de palliatieve zorgverlening. We onderzoeken de relatie tussen palliatieve en chronische zorg. Wat is palliatieve zorg eigenlijk? Waarin onderscheidt het zich van andere vormen van zorgverlening? Het begrip kwaliteit van leven speelt hier een belangrijke rol en we zullen hierop uitvoerig ingaan. Daarnaast zullen we nadenken over 'de goede dood'. Uitgangspunt hierbij is de overtuiging dat zorgverleners in de palliatieve sector zich niet alleen moeten richten op een goed leven, maar evenzeer op een goede dood. Wat zijn voor u kenmerken van een goed stervensproces: authenticiteit, autonomie, verbondenheid?

Module 3

HOOFDDOCENTEN
dr. Hans van Dartel, ethicus
dr. Froukje Weidema, ethica,
(VU Medisch centrum Amsterdam)

Ethische aspecten in beleid en management van de zorg

In de derde module gaan we in op de ethiek van organisaties en de organisatie van ethiek. We kijken naar morele vraagstukken op instellingsniveau en naar de structuren voor het organiseren van ethiek in de instelling, bijvoorbeeld de organisatie van moreel beraad, toetsingscommissies voor wetenschappelijk onderzoek en commissies ethiek. In deze module gaat het ook over de cultuur in een instelling die bepalend kan zijn voor de openheid en bereidheid om over ethische kwesties in gesprek te gaan en tot aanvaardbare handelingspraktijken te komen.

Voor een beter inzicht in de aard en de complexiteit van morele problemen is begrip van de context van deze problemen en van de organisatie waarin ze zich voordoen, een vereiste. Het gaat daarbij vooral om de wisselwerking tussen de werkvloer en het instellingsniveau, maar vanaf dag 3 is de context ook landelijk beleid.

Dag 1 dinsdag 4 september 2018

WAARDEN, IDENTITEIT, INSTELLINGSBELEID

· dr. Hans van Dartel, ethicus

· dr. Thijs Tromp, directeur Reliëf

· dr. Edgar Karssing, Nijenrode Business
Universiteit

Module 3 beginnen wij met een verkenning van de moraliteit van de instelling. Hoe kan in een tijd van marktwerking en economisering invulling worden gegeven aan morele idealen? Welke visie biedt een levensbeschouwing daarbij? Hoe kunnen organisatorische kwesties worden afgestemd op waarden van de zorg zelf?

Dat alles vereist dat mensen met emoties, problemen en zorgen in de instelling kunnen omgaan op een manier die de centrale waarden die de cultuur en identiteit van de instelling bepalen uitdrukt. Voor de omgang met morele problemen zijn die cultuur en identiteit van groot belang. Ze komen tot uitdrukking in het handelen en scheppen de mogelijkheden voor reflectie en moreel beraad. Ook bepalen ze de wijze waarop de soms uiteenlopende werkelijkheden van enerzijds de zorg en anderzijds de organisatie op elkaar kunnen worden afgestemd; hoe managers en zorgverleners met elkaar in gesprek kunnen blijven over de idealen die hen drijven.

Dag 2 dinsdag 18 september 2018

ETHIEKBELEID EN DE ROL VAN MOREEL BERAAD EN COMMISSIE ETHIEK

· dr. Hans van Dartel, ethicus

· dr. Froukje Weidema, ethica

Wanneer een zorginstelling of een enthousiaste medewerker aan ethiek wil doen is het belangrijk vooraf een heldere visie te ontwikkelen over hoe men over ethiek (activiteiten) denkt en hoe men dat wil organiseren. Op deze lesdag spreken we daarom gezamenlijk over de volgende thema's: waar is de ethiek en van wie is de ethiek, hoe organiseer je ethiek en hoe evalueer je ethiekactiviteiten, in het bijzonder moreel beraad?

Daarnaast richten we ons op de (veranderende) functie en positionering van commissies ethiek en welke rol zij spelen in het moreel beleid van instellingen. Een andere belangrijke vraag is bovendien hoe klinisch-ethische commissies contact kunnen opbouwen met de werkvloer. Op de tweede lesdag is er daarom ook aandacht voor kwesties die samenhangen met een geïntegreerde aanpak van ethiek in de instelling.

Dag 3 dinsdag 2 oktober 2018

KWALITEIT VAN ZORG

· dr. Hans van Dartel
· dr. Froukje Weidema

Op de derde lesdag gaat het over kwaliteit van ethische voorzieningen en ethische aspecten van kwaliteit. Mensen die binnen een zorgorganisatie werken, hebben allemaal een gemeenschappelijk doel: het verlenen van kwalitatief goede zorg aan zorgvragers. Maar wat nu precies kwaliteit van zorg is, daarover verschillen de meningen. De professional heeft andere ideeën over kwaliteit dan de patiënt. Het management kijkt weer anders aan tegen kwaliteit. Belangrijk is dat dergelijke ideeën niet naast en tegenover elkaar blijven staan, maar dat partijen met elkaar in gesprek worden gebracht, zodat verschillende perspectieven op elkaar worden afgestemd.

Tijdens deze dag onderzoeken we hoe kwaliteitsbeleid vorm gegeven kan worden door het stimuleren van interactie tussen betrokken partijen. Wat is de rol van dialogische ethiek in het kwaliteitsbeleid?

Vervolgens wordt gekeken naar de rol van dialoog in implementatieprocessen van moreel beraad in de instelling. Hoe geven we moreel beraad (blijvend) vorm en hoe kunnen we doelstellingen en opbrengsten van moreel beraad dialogisch met elkaar verbinden?

Annija van der Leest, Radioloog,
Universitair Medisch Centrum Groningen

Na 25 jaar stralen in het UMCG, het behandelen van patiënten met longkanker, lid van het palliatiefteam, aanwezig bij MDO kanker en ouderen en lid van de klachtencommissie, leek de opleiding *Ethiek in de zorgsector* een aanvulling op mijn dagelijks werk.

Ik werd niet teleurgesteld, het is voor mij bijna een levensles, leerzaam en een verrijking:

- De verschillende ethische stromingen (algemene basis) en wat kun je daarmee binnen de actuele medische ontwikkelingen en vraagstukken;
- Een probleem kun je beter oplossen met een analytisch of hermeneutisch gesprek (moreel beraad), niet gelijk krijgen in een debat, maar begrip krijgen voor elkaars standpunt;
- Het socratisch gesprek, vraag door wat iemand bedoelt en waarom. Dwingt jezelf tot nadenken en expliciteren van je mening;
- Het huiswerk (verwerkingsopdracht) kost tijd, maar geeft inzicht hoe de theorie in je werk toe te passen;
- Het gemêleerde gezelschap, mensen met zeer verschillende achtergronden;
- Ondanks de ernst van de onderwerpen, is er ruimte voor humor;
- De maaltijd is heerlijk;
- De autorit met 4 Groningse dames geboren in respectievelijk 1987, 1977, 1967 en 1957 maakt de opleiding compleet.

Dag 4 dinsdag 30 oktober 2018

ETHISCHE TOETSING VAN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK MET MENSEN

· dr. Hans van Dartel
· dr. Martine de Vries, kinderarts
(Leids Universitair Medisch Centrum)
· dr. Rien Janssens (Vumc)

Op deze lesdag gaan we in op ethische kwesties bij onderzoek, over het uitvoeren van normatief onderzoek in instellingen en kwaliteit van onderzoek in organisaties.

Medisch wetenschappelijk onderzoek heeft de laatste vijftig jaar een grote vlucht genomen en dit is ook zichtbaar in de praktijk door de nadruk op 'Evidence based practice' en 'Evidence based medicine'. Elk onderzoek moet conform de wet voldoen aan wetenschappelijke en ethische criteria die zich richten op de kwaliteit van het onderzoek en de bescherming van proefpersonen. Een medisch ethische toetsingscommissie beoordeelt daarom alle onderzoeksvoorstellen op deze criteria. Medewerkers op de werkvloer worden geconfronteerd met een groot aantal onderzoeken en onderzoekjes die door deze toetsingscommissies zijn beoordeeld. Maar soms zijn er bij medewerkers toch vragen over de wenselijkheid van dit onderzoek. Daarom kijken we op deze lesdag ook naar kwaliteit van onderzoek. En we gaan in op het doen van normatief onderzoek als alternatief voor beschrijvend onderzoek als het gaat om het onderzoeken van ethische aspecten in de organisatie.

Dag 5 dinsdag 13 november 2018

EVALUATIE VAN MEDISCHE TECHNOLOGIE

· dr. Hans van Dartel
· dr. ir. Rob Reuzel, filosoof (Radboudumc)

Medisch-technisch is van alles mogelijk, maar dat betekent niet dat alles wenselijk is. Systematisch onderzoek, evaluatie en beoordeling van nieuwe technologie zijn noodzakelijk om de implementatie in goede banen te leiden. Daarbij dienen de maatschappelijke, economische, ethische en juridische aspecten als essentiële onderdelen te worden meegenomen. De medische technologie stelt ons steeds opnieuw voor vragen en wel op verschillende niveaus: in de relatie tussen hulpvrager en hulpverlener, voor het budget van een afdeling en instelling, voor financiers en verzekeraars en voor publiek en overheid. Die vragen staan centraal op deze dag.

Ook besteden we aandacht aan de wijze waarop de technologische ontwikkelingen de traditionele oriëntaties in de geneeskunde beïnvloeden en wat de betekenis daarvan is voor de maatschappelijke visie op en betekenis van de gezondheidszorg.

Dag 6 dinsdag 27 november 2018

MARKTWERKING IN DE ZORG: RECHTVAARDIGHEID, DOELMATIGHEID EN BETROKKENHEID

· dr. Hans van Dartel
· dr. Froukje Weidema

De zorg kent maatschappelijke grenzen die moreel, economisch en sociaal van aard zijn. Die grenzen liggen niet voor altijd vast maar hebben een constante dynamiek. Tot voor kort werd die dynamiek benaderd vanuit het beginsel van solidariteit en de behoefte aan noodzakelijke zorg. Tegenwoordig staat het begrip marktwerking centraal in de afstemming van zorgaanbod en behoefte. Zorg wordt vanuit dat perspectief gemakkelijk als een economisch proces gedefinieerd dat plaatsvindt tussen consumenten en producenten en dat met het oog op waarden als effectiviteit en efficiëntie adequaat gemanaged dient te worden. Wat betekent marktwerking voor de zorgvernieuwing, de rechtvaardige verdeling en de verantwoordelijkheid voor noodzakelijke zorg? Die vragen staan centraal op de laatste dag van de opleiding aan het slot van de module.

Jeroen Gels, poliklinisch apotheker,
St. Anna ziekenhuis/ Anna apotheek

De aanleiding om de opleiding *Ethiek in de Zorgsector* te gaan volgen, is dat ik lid ben geworden van de Medisch Ethische Commissie van ons ziekenhuis. Om deze taak goed inhoud te kunnen geven, had ik behoefte aan een gedegen fundament.

Deze opleiding is dat. Het is een opleiding die veel kennis en methodes aanreikt om het denken over en het handelen in ethische kwesties te verdiepen. De interactieve colleges en gesprekken met medecursisten inspireren me en prikkelen me tot reflectie.

In de dagelijkse praktijk kom ik als apotheker regelmatig dilemma's tegen die extra aandacht verdienen. Het gaat dan om onderwerpen die bijvoorbeeld te maken hebben met euthanasie of schaarste, omdat bepaalde geneesmiddelen niet of moeilijk verkrijgbaar zijn. De vaardigheden en inzichten die ik in deze opleiding geleerd heb, helpen dan bij het nemen van een goede beslissing.

Het verdiepen in de achtergronden van ethische vraagstukken in de zorg ervaar ik echt als een verrijking.

OVERZICHT DATA MODULE 3

dinsdag 4 september 2018

WAARDEN, IDENTITEIT, INSTELLINGSBELEID

dinsdag 18 september 2018

ETHIEKBELEID EN DE ROL VAN MOREEL BERAAD EN COMMISSIE ETHIEK

dinsdag 2 oktober 2018

KWALITEIT VAN ZORG

dinsdag 30 oktober 2018

ETHISCHE TOETSING VAN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK MET MENSEN

dinsdag 13 november 2018

EVALUATIE VAN MEDISCHE TECHNOLOGIE

dinsdag 27 november 2018

MARKTWERKING IN DE ZORG: RECHTVAARDIGHEID, DOELMATIGHEID EN BETROKKENHEID

dinsdag 11 december 2018

SLOTPRESENTATIES

OMVANG EN PERIODE

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is een part-time opleiding van een jaar. Het programma bestaat uit 3 modules van elk 6 lesdagen met telkens minstens 2 weken tussen de lesdagen. De lesdagen beginnen 's middags om 13.30 uur en eindigen 's avonds om 20.30 uur. Tussen het middagedeelte en het avondgedeelte wordt een gezamenlijke maaltijd genuttigd. Hierdoor is er volop gelegenheid om ervaringen uit te wisselen en contacten te leggen met collega's uit andere instellingen.

De verwachte tijdsinvestering van de deelnemers is in totaal ongeveer 480 uur. Hierbij is de voorbereiding van afsluitende gesprekken en presentaties en het maken van werkstukken inbegrepen. Voor voorbereiding en verwerking per lesdag moet gerekend worden op een studietaak van ongeveer 13 uur.

De opleiding vindt plaats op het terrein van het Radboudumc te Nijmegen. De locatie is goed te bereiken met de auto en het openbaar vervoer. De eerste module begint op 9 januari 2018 en loopt tot en met 10 april 2018. De tweede module loopt van 24 april 2018 tot en met 3 juli 2018. De derde module begint op 4 september 2018 en loopt tot en met 11 december 2018. Bij de planning van de lesdagen is zoveel mogelijk rekening gehouden met schoolvakanties in alle regio's.

TOETSING EN DIPLOMERING

Per module wordt het leerresultaat van de deelnemers getoetst in een afsluitend gesprek of naar aanleiding van een schriftelijk product. Voor de voorbereiding hiervan is een tijdsinvestering van ongeveer 40 uur begroot. Heeft de deelnemer alle drie de modules met een positief resultaat afgesloten dan ontvangt hij of zij het diploma *Ethiek in de zorgsector*.

RAAD VAN ADVIES

De opleiding wordt bijgestaan door een Raad van Advies. Deze bestaat uit vertegenwoordigers van organisaties en instanties die belang hebben bij een hoogwaardige postacademische beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*. Dit zijn bijvoorbeeld het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, de Vereniging van zorginstellingen Reliëf, de Inspectie voor de Gezondheidszorg en de V&VN.

Daarnaast hebben enkele onafhankelijke deskundigen zitting in de Raad. De betekenis van de Raad van Advies is gelegen in de garantie dat de opleiding goed afgestemd is en blijft op het afnemend veld.

ACCREDITERING

De opleiding is geaccrediteerd door de volgende beroepsverenigingen: de KNMG (40 uur), Verenso (40 uur), de Nederlandse

Vereniging voor Artsen in de Zorg voor mensen met een verstandelijke handicap (40 uur) en het accreditatiebureau Sociale Geneeskunde (22 punten). De opleiding is ook geaccrediteerd door het accreditatiebureau Medische specialisten, de Vereniging voor Geestelijk Verzorgers in de Zorg (VGVZ), de accreditatiecommissie van het Kwaliteitsregister Verpleegkundigen en door het bureau Accreditatie Deskundigeheidsbevorderende activiteiten Paramedici (ADAP). Voor andere beroepsgroepen kan accreditatie worden aangevraagd. Neem voor meer informatie contact op met mw. Simone Naber.

KOSTEN

De opleiding kost € 5950,-. Dit is inclusief studiehandleiding, reader, koffie, thee en de maaltijden en diploma. U ontvangt alle lesmaterialen digitaal. Om uw leerproces te faciliteren ontvangt u van de opleiding een tablet zodat de lesmaterialen makkelijk toegankelijk zijn. Reiskosten zijn niet bij de prijs inbegrepen. Degenen voor wie de kosten niet of slechts gedeeltelijk door de werkgever worden gedragen, maken wij er graag attent op dat opleidingen doorgaans fiscaal aftrekbaar zijn.

SECRETARESSE

Op het secretariaat van de sectie Medische Ethiek is Gerdie van Uden degene bij wie u terecht kunt als het gaat om *Ethiek in de zorgsector*. Zij houdt de administratie en de boekhouding bij en verbindt u desgewenst door met de onderwijscoördinator.
Tel. (024) 361 53 20
Email: Gerdie.vanUden@Radboudumc.nl

AANMELDING

Voor de opleiding, die start in januari 2018, zijn maximaal 25 plaatsen beschikbaar.

U kunt zich aanmelden door het aanmeldingsformulier achter in deze brochure in te vullen of door het digitale inschrijfformulier op www.ethiekindezorgsector.nl in te vullen. Uw inschrijving is definitief wanneer wij uw betaling ad € 5950,- hebben ontvangen. Betalen kunt u na ontvangst van de factuur.

Mocht u onverhoopt niet in de gelegenheid zijn de opleiding geheel te doorlopen, dan kunt u zich laten vervangen voor het resterende gedeelte. Onze algemene voorwaarden zijn te vinden op www.ethiekindezorgsector.nl.

Aanmeldingsformulier

Postacademische beroepsopleiding Ethiek in de zorgsector 2018

U wordt verzocht dit formulier in te vullen met zwarte of blauwe pen in blokletters. | De door u versochte informatie zal vertrouwelijk behandeld worden. | De inschrijving staat open tot 1 december 2017. | Aanmeldingen worden op volgorde van binnenkomst verwerkt.

PERSOONLIJKE GEGEVENS

Naam	-----
Voornamen	-----
indien gehuwd: meisjesnaam	-----
Man / vrouw	-----
Geboortedatum	-----
Privéadres	-----
Postcode	-----
e-mailadres	-----
Telefoonnummer	-----
Mobiel telefoonnummer	-----
Dieetwensen	-----

WERK

Naam instelling	-----
Adres	-----
Postcode instelling	-----
Functie	-----
Plaats	-----
e-mailadres	-----

OPLEIDING VANAF VOORTGEZET ONDERWIJS (U kunt ook een recent CV meesturen)

Instelling + studierichting	Plaats	Tijdvak	Jaar diploma
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

De Nederlandse Vereniging voor Bio-Ethiek reikt eenmaal per 3 jaar een prijs uit aan een activiteit die, of een product dat, in haar ogen bij uitstek de bio-ethiek stimuleert, de kwaliteit van ethische discussies verhoogt en ook goed is opgezet en uitgewerkt.

In 2012 heeft zij deze prijs toegekend aan de Postacademische Beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*, ex aequo met de website waardenweb.nl. In het juryrapport spreekt de jury van "een zeer goed doordacht en vormgegeven programma, een uitstekende inleiding in de belangrijkste vragen waarmee zorgprofessionals worden geconfronteerd. De deelnemers worden uitgedaagd hun eigen visie te vormen en zij leren morele vraagstukken binnen hun beroepspraktijk bespreken. De jury heeft ook waardering voor het feit dat de opleiding zelfkritisch is gebleven en niet stil is blijven staan. Het programma van de opleiding in 2012 had moeilijk actueler kunnen zijn".

BEROEPSERVARING

Instelling	Plaats	Tijdvak	Functie
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

BEROEPSPECTIEVEN

Omschrijf hier kort uw ambities en hoe u verwacht dat de opleiding een bijdrage kan geven aan het realiseren van deze ambities.

OVERIGE OPMERKINGEN

BEKENDHEID MET 'ETHIEK IN DE ZORGSECTOR'

- uit een tijdschrift, nl: ----- via een website, nl: -----
 via een nieuwsbrief, nl: ----- via mailing aan directeuren via mailing aan MEC's
 via een deelnemer van eerdere jaren, nl: -----
 via een van de docenten, nl: -----
 anders, nl: -----

KOSTEN

De kosten van de opleiding, ad € 5950,- worden overgemaakt na ontvangst van de factuur.
De factuur wordt betaald door: ·

- de instelling waar ik werk mij persoonlijk (slechts 1 hokje aankruisen)

Datum ----- Plaats -----

Handtekening -----

De inschrijving staat open tot 1 december 2017. Dit aanmeldingsformulier kunt u gefrankeerd toezenden aan:

Radboudumc
IQ healthcare, vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg
mw. drs. Simone Naber
Postbus 9101, huispost 114 IQhealthcare
6500 HB Nijmegen

Ernstig zieke denkt anders over waardigheid

Nederlands Dagblad 14 januari 2016

Alweer een uitzondering op beroepsgeheim?

NRC Handelsblad 3 mei 2017

Is de patiënt hier nu echt mee geholpen?

NRC 5 september 2016

GGZ Nederland: Zorg bezwijkt onder regeldruk

Trouw 6 maart 2017

Een selfie maken in de poli, dat gaat zomaar niet

De Gelderlander 15 februari 2017

OVER DE VAKGROEP ETHIEK VAN DE GEZONDHEIDSZORG

De vakgroep Ethiek van de Gezondheidszorg is onderdeel van het Scientific Center for Quality of Healthcare, een van de afdelingen van het Radboudumc.

De vakgroep is in haar huidige vorm tot stand gekomen in 1991. Vanaf het begin van de medische faculteit in 1951 heeft onderwijs in ethiek en filosofie deel uitgemaakt van het medisch onderwijsprogramma.

Op dit moment heeft de vakgroep vier verschillende taken:

ONDERWIJS

De vakgroep Ethiek draagt bij aan de kwaliteit van de zorg door onderwijs en scholing vanuit ethisch perspectief aan studenten, professionele zorgverleners en onderzoekers. Binnen dit ethisch perspectief vormen humaniteit, integriteit en bewogenheid kernwaarden.

ONDERZOEK

De vakgroep verricht onderzoek op een aantal gebieden zoals bijvoorbeeld patient-centered care, professionaliteit van zorgverleners, value based healthcare, verantwoorde innovatie, klinische ethiek en besluitvorming rond het levenseinde.

KLINISCHE ETHIEK

Medewerkers van de vakgroep hebben zitting in de commissie ethiek, de commissie identiteit en de commissie mensgebonden onderzoek van het Radboudumc. Daarnaast worden moreel beraad, casusanalysen en ethische consultaties in klinische afdelingen verzorgd. Ook in andere zorginstellingen worden klinisch -ethische activiteiten verricht.

DIENSTVERLENING

Vanuit de vakgroep wordt intensief deelgenomen aan het publieke debat. In populaire media wordt aan de meningsvorming bijgedragen. Door de vakgroep wordt een heel scala van opleidingsactiviteiten zoals cursussen, seminars en congressen aangeboden.